

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЕРСОНАЖІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ПРЕДМЕТНО-ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано особливості характеристики чоловічих та жіночих персонажів у романах письменників-чоловіків та письменниць-жінок, виділено відповідні гендерні переваги.

Гендерні дослідження належать до напрямку, який набув стрімкого розвитку протягом останніх десятиліть. Студії гендерної спрямованості проводяться в царинах психології, філософії, біопсихології та лінгвістики. Велика кількість праць, присвячених гендеру, дає можливість констатувати, по-перше, що початковий етап становлення цього напрямку в українському та російському мовознавстві вже завершився, про що свідчать приклади узагальнення та систематизації гендерних робіт [1]. По-друге, було зроблене важливе спостереження онтологічного характеру, яке не викликає сумніву попри всі розбіжності у поглядах представників цієї галузі: парадоксальність гендеру як феномена в мові полягає в тому, що практично у всіх лінгвістичних дисциплінах є місце для його вивчення – будь то семантика, соціопсихолінгвістика, теорія дискурсу й комунікації. За влучним висловленням О. І. Горошко, всі мовні структури та розділи лінгвістики можна "пропустити" крізь "гендерні лінзи" [1:98].

Це спостереження виходить з глибин антропоорієнтованості сучасної лінгвістики, яка дала мовознавству надзвичайно цікавий продукт – поняття про мовну картину світу, центром якої є людина. Вивчення мовної картини світу виявилось результативним, швидко розвинулося в численних піднапрямах і породило велику кількість цікавих робіт. Можна зазначити, що особлива увага до гендера прямо витікає з принципу антропоцентризму: дані з галузі соціальної психології свідчать про те, що люди розпізнають один одного в першу чергу за статтю і лише пізніше виділяють інші соціобіографічні характеристики особистості, такі, як вік, расова належність та інше (Г. Берн). Важливість гендерного фактора у термінах мовної картини світу призвела до підрозділу мовної особистості (Ю. Н. Караулов) на мовну особистість чоловіка та мовну особистість жінки [1:100], тому що процеси мислення чоловіків та жінок мають дістати відбиток в особливостях їх мовлення, як усного, так і писемного.

Слід зазначити, що гендерні дослідження характеризуються недостатньою розробленістю термінологічного апарату [2:13], існують розбіжності у висловленнях щодо започаткування терміна 'гендер' [1:103; 3:9,10] для визначення соціальних, а не біологічних відмінностей між чоловіками та жінками. Сам напрямок також не має одної дефініції, його називають "лінгвістичною гендерологією", "гендерною лінгвістикою", "гендерологією", "гендеризмом", причому іноді підкреслюється нетотожність цих понять. Для аналізу художнього тексту з позицій гендерних особливостей найбільш доцільним та теоретично обґрунтованим є герменевтичне тлумачення: гендер визначається як своєрідна міждисциплінарна інтрига, в основі якої сплітаються численні науки про людину, про її не тільки біологічну, а й соціальну та культурно зумовлену специфіку, інтрига як сукупність обставин, подій та вчинків, у центрі яких знаходиться людина. Ця міждисциплінарна інтрига виходить, з одного боку, до інтриги Аристотеля, а з іншого, – до особливого ментального світу, що створюється в дискурсі [4:12]. Таким чином, як інтрига, так і дискурс наділені аналогічними властивостями, серед яких домінує інтелектуальність [5:63], тобто пізнання через розум, через інтелектуальну інтуїцію попри всю складність даного філософського поняття. Як зазначено у згаданих вище дослідженнях, сама гендерна інтрига починає розгортатися перед дослідником у той момент, коли він поринає до світу дискурсу, де використання мови починає вимірюватися саме ментальним простором дискурсу [3:13], в якому гендер виступає як тип інтригоутворення. Звичайно, не всі лінгвістичні властивості дискурсу виявляють гендерний план. За даними аналізу особливостей уживання лексики (для англійських лінгвокультурних спільнот), 58% вживання лексем виявили гендерні особливості [6:38].

Предметом статті є вивчення предметно-лінгвістичних особливостей презентації чоловічих та жіночих персонажів у сучасній англійській художній прозі. Гендерні особливості сучасної англійської прози вже нараховують певне число робіт [напр., 7;8], є спроби виявлення загальнолінгвістичних особливостей чоловічих та жіночих персонажних характеристик у творах письменників-чоловіків і письменниць-жінок [9]. У роботі пропонуємо спробу детального дослідження предметних та мовних переваг у характеристиках персонажів на матеріалі текстів 20 романів сучасних британських та американських письменників (5 авторів) та письменниць (5 авторів).

Презентація персонажів майже завжди починається з називання та опису зовнішності (93% характеристик), причому використовується називання та опис традиційних характеристик: зріст, зачіска та колір волосся, тип обличчя, розмір та колір очей, деталі одягу і т.д. Проте у манері презентації письменників та письменниць простежуються досить цікаві відмінності.

Письменники-чоловіки, характеризуючи чоловіків, використовують деталі, які свідчать про ціннісно-стереотипне оцінювання чоловіка взагалі [1:112-113], причому загальну емоційну тональність можна, як правило, характеризувати як нейтральну. Риси зовнішності або деталі одягу набувають рис позитивної або негативної оцінки в подальшому контексті залежно від особливостей особистого ставлення адресанта (оповідача або іншого персонажа) до описуваного літературного героя. Типовою чоловічою характеристикою письменника (чоловіка) може бути такий фрагмент:

The Aston-Martin started with a deep, healthy roar. As it passed the caffè in the direction of St Clair Road I noticed the young man's olive linen shirt and bright silk neckerchief. The collar of the shirt was tucked inside the jacket; he wore the rather theatrical ensemble with a matter-of-fact nonchalance. Everything about him was easy and loose but not tired or sloppy. He had an undistinguished face with a narrow forehead and mousy hair cut short with no oil on it. It was a rich man's face, smooth with assurance and good living. (J. Braine).

У цій характеристиці використана низка деталей (14 ад'єктивних та іменниково-ад'єктивних сполучень), 5 з яких стилістично відзначені: епітети, метафори та метафоричні епітети. Тільки кінець опису містить стереотипне позначення ціннісних рис, відмінних від зовнішності: матеріальна забезпеченість, спосіб життя, характер.

У подальшому контексті при характеристиці чоловіків предметно-аксиологічні акценти та, відповідно, способи їх лексико-семантичної презентації змінюються. Частотність деталей різного характеру в середньому (68% фрагментів характеристик) виглядає так: деталі зовнішності (20% фрагментів), риси характеру (71% фрагментів), професійна діяльність або здатність до неї (63%), матеріальне становище (58%), експліцитні оцінки особистого ставлення, позитивного чи негативного (43%), інші деталі (37%).

По-іншому виглядають характеристики жінок. У перших текстових фрагментах, присвячених жінкам, провідне місце також належить стереотипним параметрам, серед яких помітно переважає наявність або відсутність зовнішньої привабливості. У 98% фрагментів-характеристик вживаються експліцитно виражені оцінки особистого ставлення. Наведемо приклади:

In a minute a girl of about sixteen came in. She was tall and fresh, with dark, young, expressionless eyes, and well-drawn brows, and the immature softness and mind-lessness of the sensuous Celtic type. (D. H. Lawrence).

The woman was buxom and healthy, with dark hair and small, quick brown eyes. She was bursting with life and vigour, the energy she threw into the game of cards excited all the men, they shouted, and laughed, and the woman held her breast, shrieking with laughter. (D. H. Lawrence).

У двох коротких характеристиках простежується типове явище – помітне збільшення стилістично забарвлених одиниць порівняно з чоловічими характеристиками (з 8 фраз, ужитих у першій характеристиці, 5 стилістично марковані; у другій – відповідно 5 з 7), яких у середньому вживається 50-60%. Крім того, достатньо характерною є відсутність деталей, які вказують на професійну або соціальну належність. У подальшому контексті частотність деталей різного лексико-семантичного змісту така: деталі зовнішності (87%, приблизно половина з них включає експліцитні оцінки особистісного ставлення), вік (40%), професійна діяльність або здібності (34%), риси характеру (68%, з частотними експліцитними оцінками), матеріальне становище (38%), наявність або відсутність привабливості (61%).

Порівняння частотності різних предметно-лінгвістичних параметрів у чоловічих та жіночих характеристиках дозволяє стверджувати, що:

- характеризуючи жінок, письменники-чоловіки приділяють значну увагу рисам зовнішності та привабливості, причому деталі одягу відзначені зниженням частотності порівняно з чоловічими характеристиками;
- у характеристиках чоловіків найбільшу ціннісну роль відведено рисам характеру, професійній діяльності та матеріальному становищу;
- маркери експліцитної оцінки вживаються у переважній більшості вже перших фрагментів-характеристик жінок, зберігаючи достатньо високу частотність у подальшому контексті, в той час як такі маркери рідко відзначаються у первинних характеристиках чоловіків і взагалі мають значно нижчу частотність у подальшому контексті (61% у жіночих характеристиках і 43% у чоловічих).

Письменники-жінки використовують іншу предметно-структурну схему для презентації своїх персонажів. У характеристиках чоловіків параметри зовнішньої привабливості, краси посідають таке ж важливе місце, як професія або талант. Маркери експліцитної оцінки з'являються у перших фрагментах чоловічих характеристик у 75% випадків. Наведемо типовий приклад:

A slow smile was spreading itself across Walter Urban's handsome, though somewhat labrador-like, face. He loved money; not so much the possession of it as the juggling with it, the consideration of how to make it multiply, how (with subtle and refined legality) to keep it from the coffers of the Inland Revenue, and he loved the pure beauty of it as an abstraction on paper rather than as notes in a wallet. The smile grew to beaming proportions. (R. Rendell).

Запропонована характеристика містить експліцитні вираження привабливості; опис зовнішності та рис характеру подається шляхом вживання значної кількості стилістично маркованих засобів (більше 50%), значна частина характеристики присвячена професійним даним та матеріальному становищу. В цілому предметно-лінгвістичні преференції щодо характеристики чоловіків у текстах письменниць виглядають таким чином: експліцитно оцінювана привабливість (70%), деталі зовнішності, вік (72%), деталі одягу (40%), риси характеру та здібності (80%), професійні риси (62%), матеріальне становище (50%), інші характеристики (71%).

Характеризуючи жінок, письменники-жінки акцентують увагу на названих параметрах в іншій пропорції: деталі зовнішності (100%), експліцитно оцінювана привабливість, вік (48%), деталі одягу (98%), вказання на емоційний стан або темперамент (60%), риси характеру (92%), професійна діяльність або здібності (54%). Таке співвідношення параметрів можна проілюструвати типовим прикладом:

Margaret was twenty-six years old with smooth, dark-copper hair kept firmly in a knot on top of her head, and a flawless skin the color of fresh milk. She had cool gray eyes and a cool manner to

match, and her full mouth drooped slightly at the corners, as though she were a little sad. But despite her somber manner, Margaret was quick to laugh at Jeb's little jokes, and her shyness soon melted under his expert charm. Still, she was the exact opposite of Jeb in temperament and it was totally unexpected on her part when he proposed to her. (E. Adler).

Особливості презентації чоловічих та жіночих персонажів у текстах творів письменниць можна узагальнити таким чином:

- автори-жінки в цілому більше уваги приділяють зовнішнім даним своїх персонажів, зокрема одягу;
- експліцитно виражені оцінки привабливості персонажа відзначені високою частотністю в характеристиках чоловіків і низькою – в характеристиках жінок;
- досить високою частотністю характеризуються деталі, які виражають емоційний стан або темперамент;
- експлікатори професії та матеріального стану персонажів не деталізуються, частіше ці параметри тільки називаються.

Подані вище спостереження над особливостями предметної та лінгвістичної презентації чоловічих та жіночих персонажів у прозі письменників-чоловіків і письменниць-жінок дають підстави стверджувати, що аналізовані текстові фрагменти демонструють досить виразні гендерні переваги, які можуть свідчити про гендерні особливості сприйняття людини (персонажа) з точки зору чоловіків та жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма. – Москва-Харьков: ПД "ИНЖЕК", 2003. – 437 с.
2. Хрестоматия к курсу "Основы гендерных исследований". – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 2001. – 274 с.
3. Халева И. И. Гендер как интрига познания. // Гендер как интрига познания. Сб. статей Моск. гос. лингв. ун-та. – М.: "Рудомино", 2000. – 191 с.
4. Sïriot P. *Analux du discours politico sovïitique.* // Cultures et Sociïtïis de l'Est. 2 – Paris: Institut d'ïtudes slaves, 1985. – С. 7-24.
5. Рикер П. Герменевтика, этика, политика. – М.: ПАМ, Институт философии, 1995. – 214 с.
6. Heriman J. Descriptions of Uelman and Man in Present-Day English. // *Moderna Sprek.* Vol. XCII. No. 2, 1998. – С. 21-40.
7. Борисенко Н. Д. Гендерный аспект репрезентации персонажей речи в английских драматических произведениях конца XX столетия: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К.: 2003. – 20 с.
8. Кириллина А. В. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1999. – 298 с.
9. Кузнецова И. В. Гендерный аспект персонажных описов: когнитивный подход. // *Вісник Житомирського державного університету (у друці).*

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Кузнецова И.В. Гендерные особенности презентации персонажей художественного произведения: предметно-лингвистический аспект.

В статье анализируются особенности характеристики мужских и женских персонажей в романах писателей-мужчин и писателей-женщин, выделяются соответствующие гендерные предпочтения.

Kuznyetsova I.V. Gender Peculiarities of Personages' Presentation in Works of Fiction: Subject and Linguistic Aspect.

The paper deals with the peculiarities of characterization of male and female personages in the novels of male and female authors, certain gender preferences are pointed out.